

ÓRIÁSBOLYGÓ-MAGOK ŐRANGYLAI PROTOPANETÁRIS ANTICIKLONOK

Regály Zsolt^{1,2}

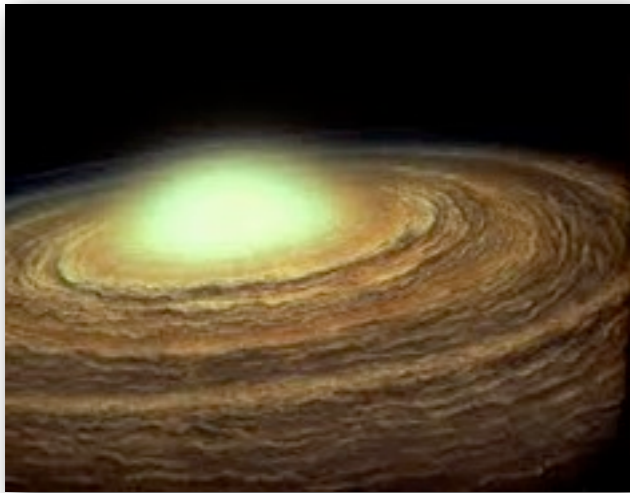
¹ MTA Konkoly Thege Miklós Csillagászati Kutatóintézet

² ELTE Gothard Obszervatórium

1. Bolygókeletkezés

- Bolygómag-akkréciós modell

1. agregáció: porszemcseméret növekedése ($\mu\text{m} \rightarrow \text{cm}$), **mm-barrier**, (Zsom et al., 2010)
2. koaguláció: kialakulnak a planetezimálok ($\text{m} \rightarrow \text{km}$), **m-barrier** (Brauer et al., 2008)
3. bolygómag-keletkezés: planetezimálok összeolvadnak $\rightarrow$ földszerű bolygómagok
4. izoláció: elfogynak a planetezimálok ($\sim 10M_{\oplus}$), **lassú mag-növekedés** (Pollack et al., 1996)
5. óriásbolygók: kritikus tömeg felett ($\sim 15M_{\oplus}$) a gázakkréció megszalad
6. gázóriások: résnyitás a korongban ($>M_{\text{sat}}$)
7. bolygó-korong kölcsönhatás $\rightarrow$ migráció

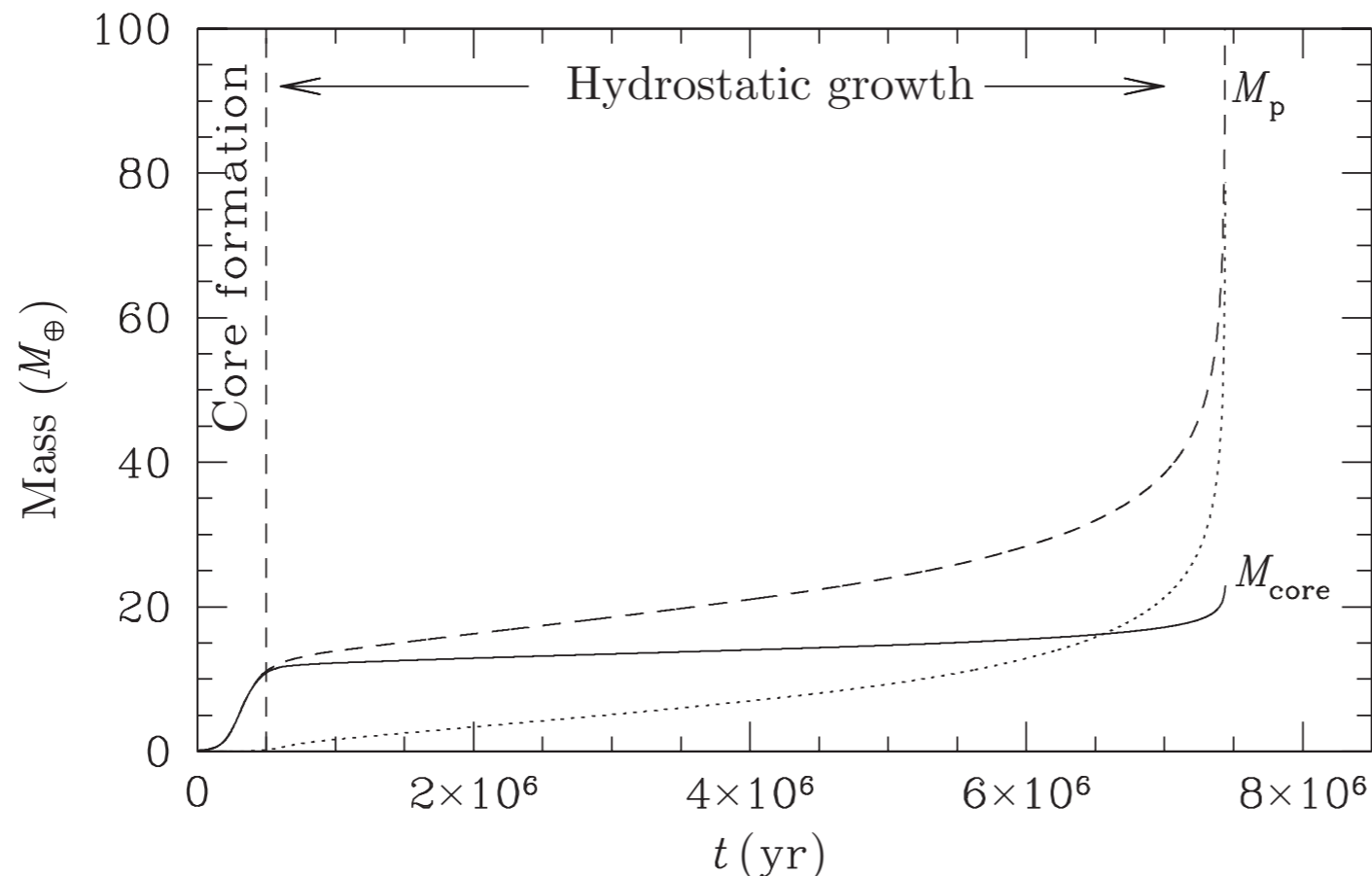

1. Bolygókeletkezés

• Bolygómag-akkréciós modell

1. agregáció: porszemcseméret növekedése ($\mu\text{m} \rightarrow \text{cm}$), **mm-barrier**, (Zsom et al., 2010)
2. koaguláció: kialakulnak a planetézimálok ($\text{m} \rightarrow \text{km}$), **m-barrier** (Brauer et al., 2008)
3. bolygómag-keletkezés: planetézimálok összeolvadnak $\rightarrow$ földszerű bolygómagok
4. izoláció: elfogynak a planetézimálok ($\sim 10M_{\oplus}$), **lassú mag-növekedés** (Pollack et al., 1996)
5. óriásbolygók: kritikus tömeg felett ($\sim 15M_{\oplus}$) a gázakkréció megszalad
6. gázóriások: résnyitás a korongban ($>M_{\text{sat}}$)
7. bolygó-korong kölcsönhatás $\rightarrow$ migráció

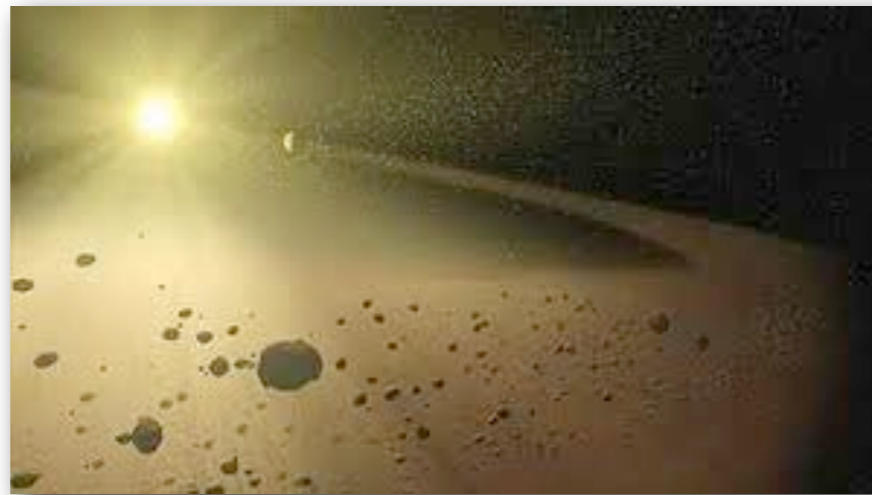
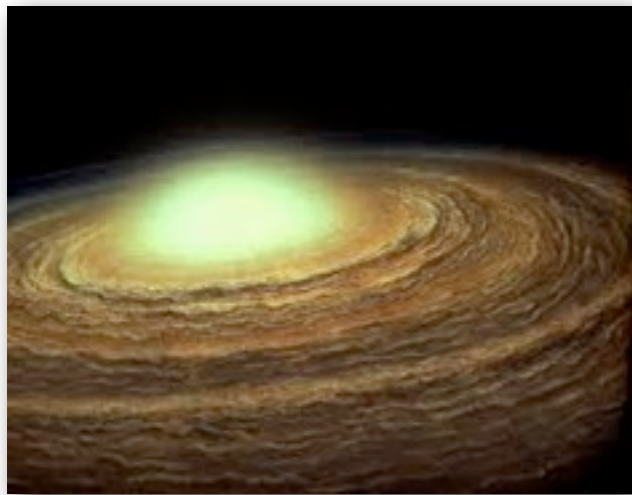
Óriásbolygó növekedése (Pollack et al., 1996)

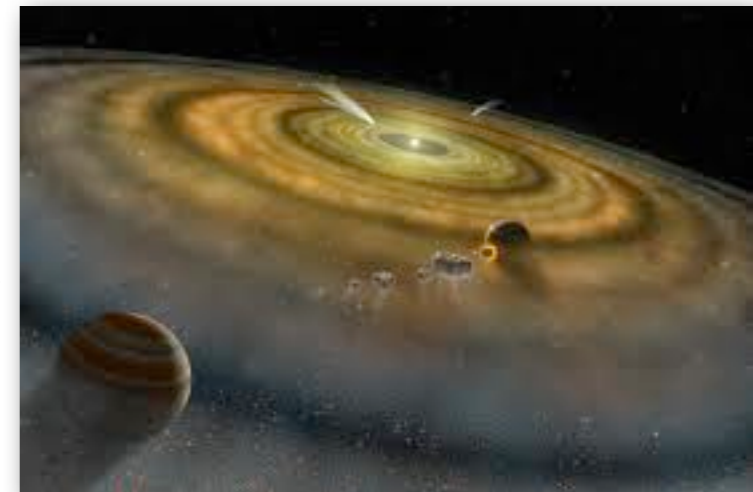
1. BOLYGÓKELETKEZÉS

- Bolygómag-akkréciós modell

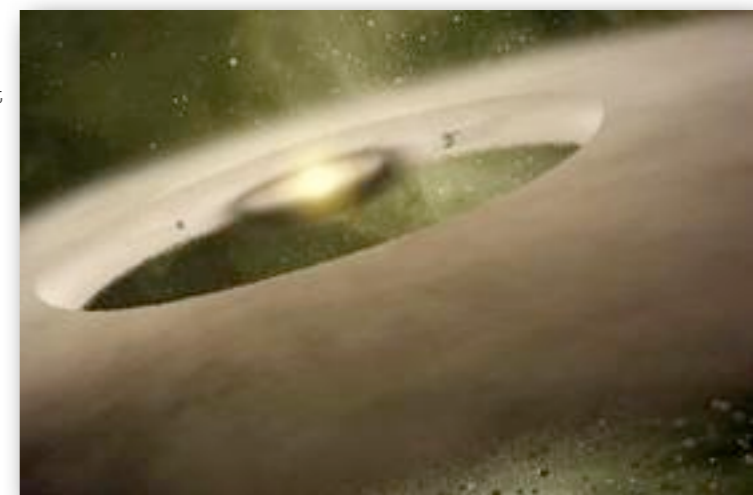
1. agregáció: porszemcseméret növekedése ($\mu\text{m} \rightarrow \text{cm}$), **mm-barrier**, (Zsom et al., 2010)
2. koaguláció: kialakulnak a planetezimálok (m $\rightarrow$ km), **m-barrier** (Brauer et al., 2008)
3. bolygómag-keletkezés: planetezimálok összeolvadnak $\rightarrow$ földszerű bolygómagok
4. izoláció: elfogynak a planetezimálok ($\sim 10M_{\oplus}$), **lassú mag-növekedés** (Pollack et al., 1996)
5. óriásbolygók: kritikus tömeg felett ($\sim 15M_{\oplus}$) a gázakkréció megszalad
6. **gázóriások: résnyitás a korongban ($>M_{\text{Sat}}$)**
7. bolygó-korong kölcsönhatás $\rightarrow$ migráció

$$M_p \leq M_{\text{Sat}}$$

$$M_p > M_{\text{Sat}}$$

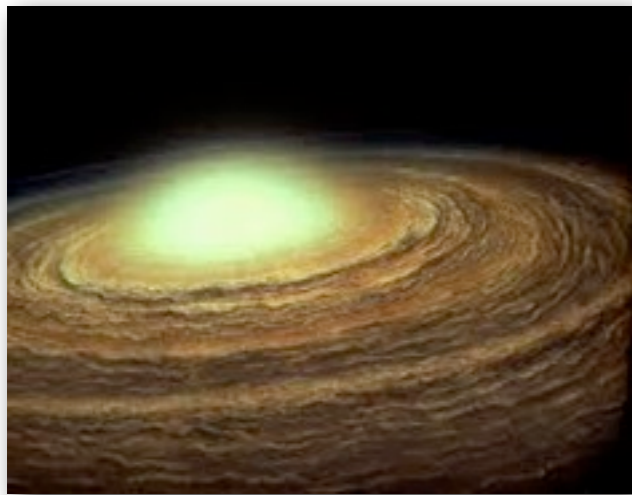
1. BOLYGÓKELETKEZÉS

- Bolygómag-akkréciós modell

1. agregáció: porszemcseméret növekedése ($\mu\text{m} \rightarrow \text{cm}$), **mm-barrier**, (Zsom et al., 2010)
2. koaguláció: kialakulnak a planetézimálok ($\text{m} \rightarrow \text{km}$), **m-barrier** (Brauer et al., 2008)
3. bolygómag-keletkezés: planetézimálok összeolvadnak $\rightarrow$ földszerű bolygómagok
4. izoláció: elfogynak a planetézimálok ($\sim 10M_{\oplus}$), **lassú mag-növekedés** (Pollack et al., 1996)
5. óriásbolygók: kritikus tömeg felett ($\sim 15M_{\oplus}$) a gázakkréció megszalad
6. gázóriások: résnyitás a korongban ($>M_{\text{sat}}$)
7. **bolygó-korong kölcsönhatás $\rightarrow$ migráció**

- Bolygók migrációja

1. migrációs időskála közelítőleg 1 millió év, elnyeli a csillag mielőtt a korng eltűnne!

2. NUMERIKUS MODELLEZÉS

• Bolygó és protoplanetáris korong kölcsönhatása

1. tömeg 99%-a gáz, a maradék 1% por → hidrodinamikailig vizsgálható

2. kontinuitási egyenlet:

$$\frac{\partial \rho}{\partial t} + \nabla(\rho \mathbf{u}) = \mathbf{0}$$

3. Navier–Stokes egyenlet:

$$\frac{\partial \mathbf{u}}{\partial t} + \mathbf{u} \cdot \nabla(\mathbf{u}) = \frac{1}{\rho} \mathbf{P} - \nabla \Phi + \nu \left[\nabla^2 \mathbf{u} + \frac{1}{3} \nabla(\nabla \cdot \mathbf{u}) \right]$$

4. protoplanetáris korong nagyon vékony (flat disk approx.): $H(R) = hR$, $h \simeq 0.05$

5. 2D közelítés: $\rho(R, \phi, z) \rightarrow \Sigma(R, \phi)$

6. gravitációs potenciál (központi csillag + bolygó):

$$\Phi(R) = -\frac{GM_*}{R} - \frac{GM_p}{\sqrt{(x_{i,j} - x_p)^2 + (y_{i,j} - y_p)^2 + (\epsilon H(a))^2}}$$

7. lokálisan izoterm korong:

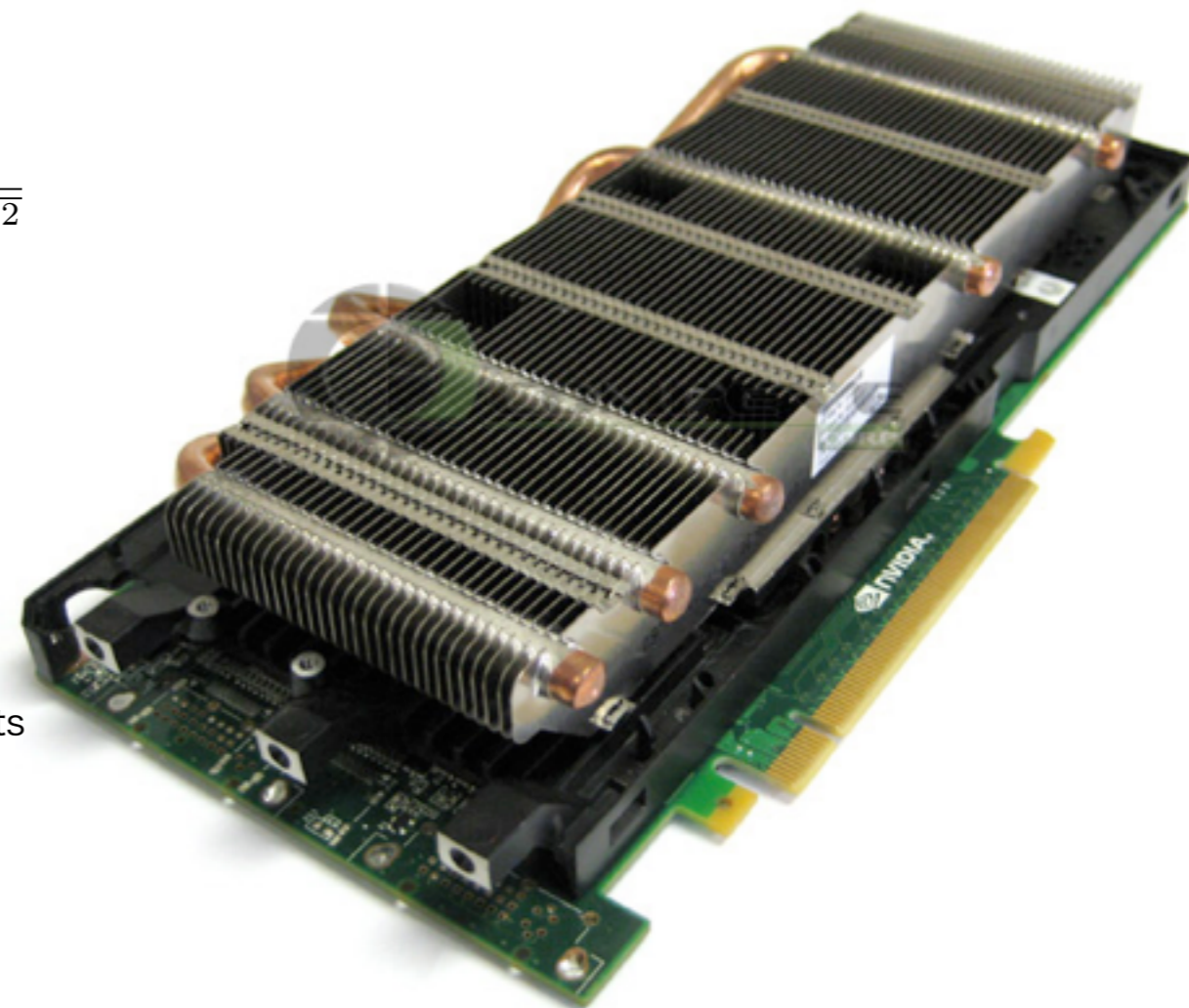
$$P(R, \phi) = c_s(R)^2 \Sigma(R, \phi)$$

8. Shakura & Sunyaev α -viszkozitás:

$$\nu(R) = \alpha \frac{c_s(R)^2}{\Omega(R)}, \quad c_s = \Omega(R)H(R)$$

9. numerikus megoldás: Fast Advection in Rotating Gaseous Objects for GPU, GFARGO (Masset 2001)

10. GPU: NVIDIA Tesla M2070

3. MIGRÁCIÓ A PROTOPLANETÁRIS KORONGBAN

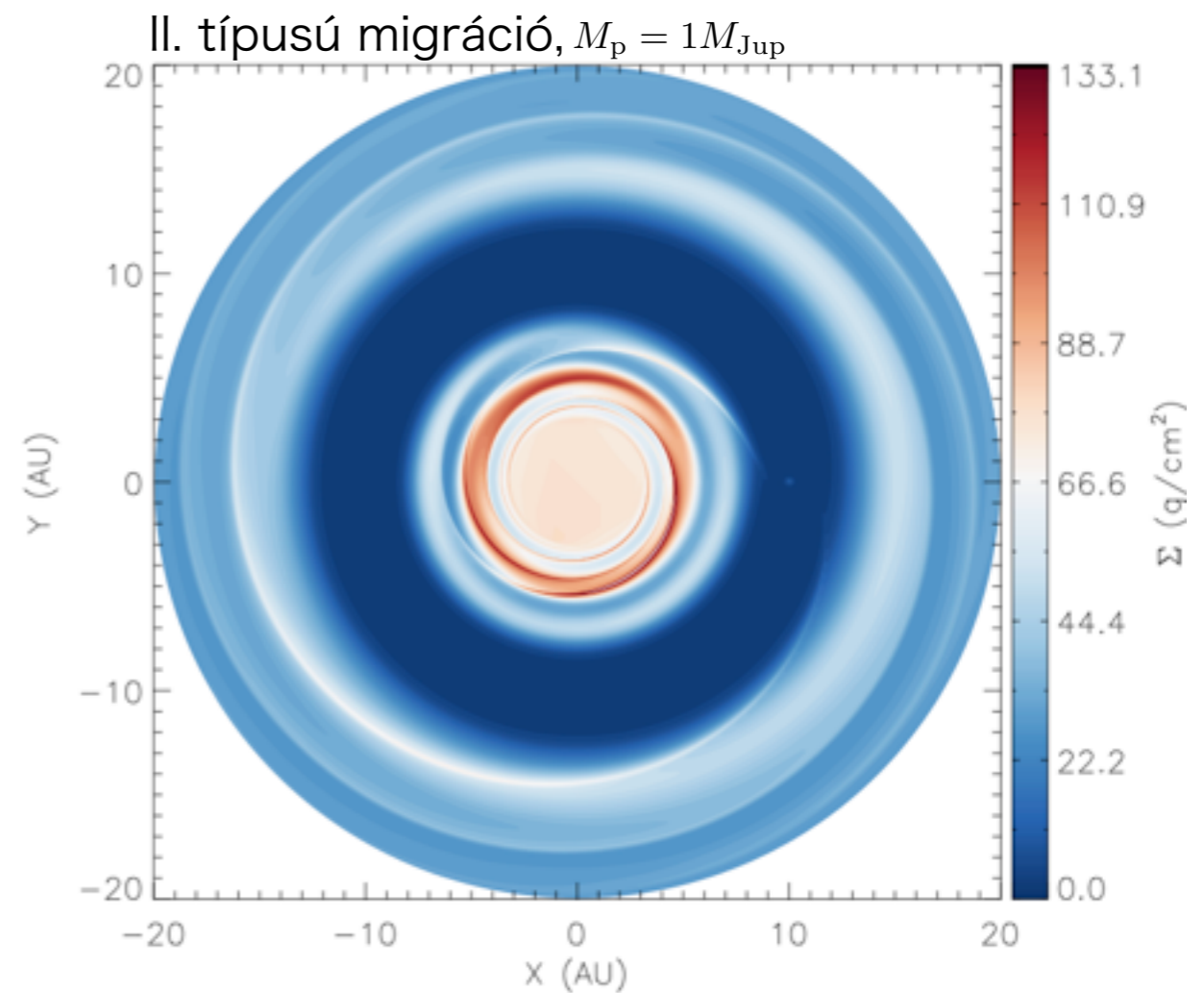
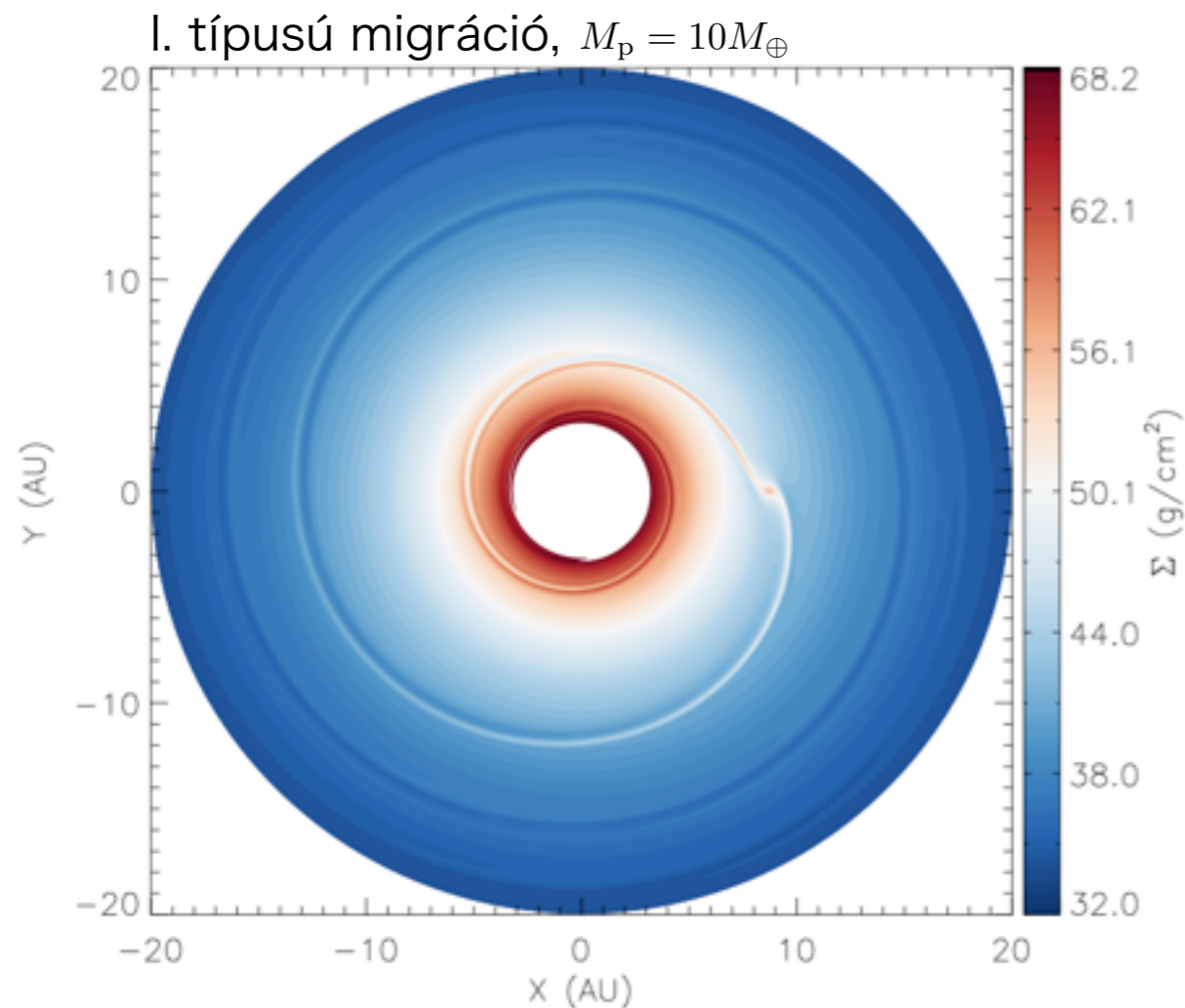
- Migráció protoplanetáris korongban

- I. típusú migráció, $M_p \leq M_{\text{Sat}}$

- 1. gyenge perturbáció, spirál alakú hullámok gerjesztése a korongban
    - 2. függ a bolygótömegtől ($\sim q$)
    - 3. nem függ a viszkozitástól

- II. típusú migráció, $M_p > M_{\text{Sat}}$

- 1. résnyitás a korongban
    - 2. nem függ a bolygótömegtől
    - 3. függ a viszkozitástól ($\sim \nu$)

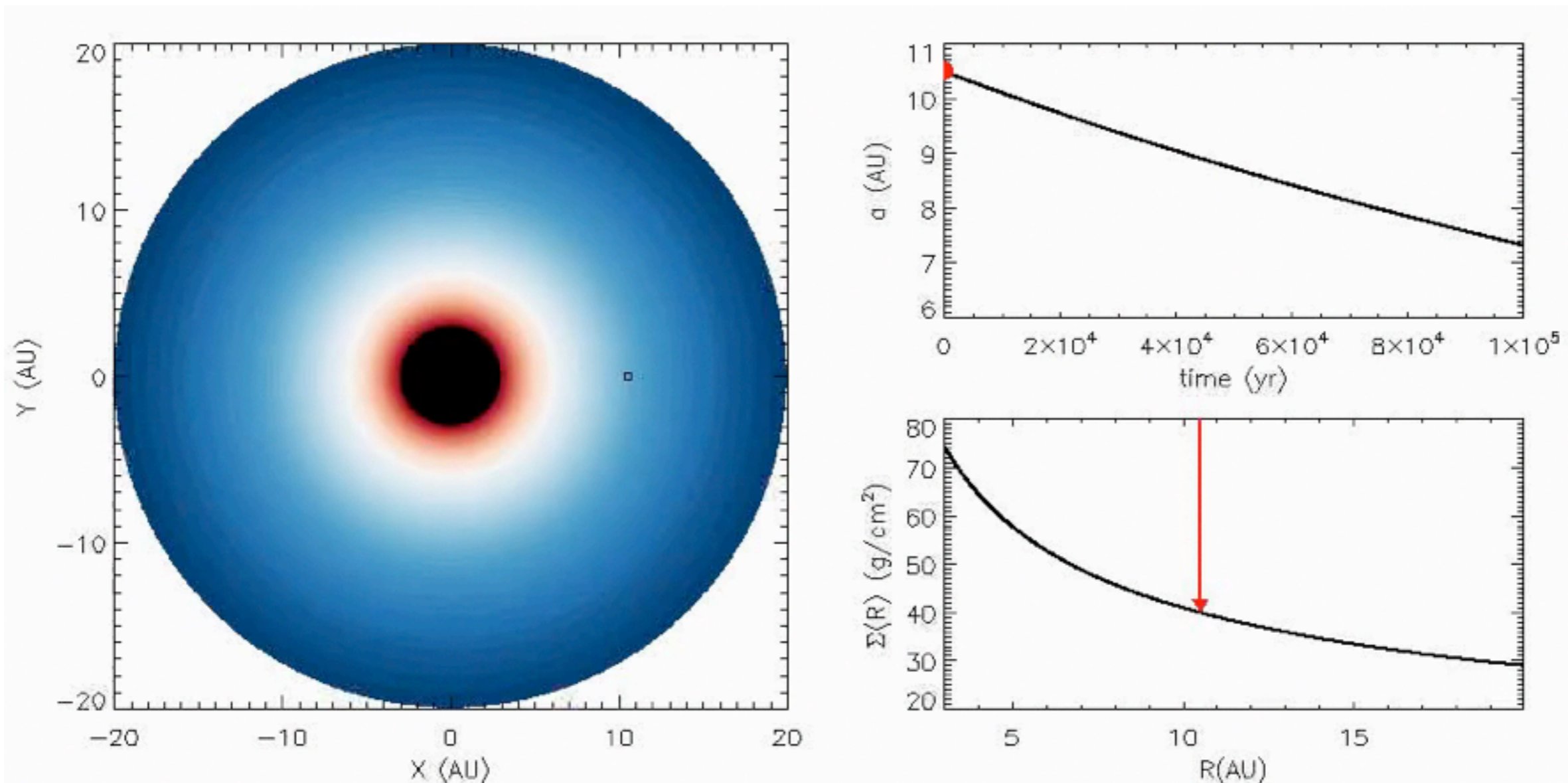
3. MIGRÁCIÓ A PROTOPLANETÁRIS KORONGBAN

- Migráció protoplanetáris korongban

I. típusú migráció (Paardekooper et al. 2010)

$$\frac{da}{dt} = \frac{2\Gamma}{qa\Omega(a)}, \quad \frac{\Gamma}{\Gamma_0} = -(2.5 - 0.5\beta_p - 0.1\sigma_p) \left(\frac{0.4}{\epsilon}\right)^{0.71} - 1.4\beta_p \left(\frac{0.4}{\epsilon}\right)^{1.26} + 1.1 \left(\frac{3}{2} - \sigma_p\right) \frac{0.4}{\epsilon}$$

$$\Gamma_0 = \left(\frac{q}{h}\right)^2 \Sigma(a)a^4\Omega(a)^2, \quad \sigma_p = -\frac{R}{\Sigma(R)} \frac{d\Sigma(R)}{dR} \Big|_{R=a}, \quad \beta_p = -\frac{R}{T(R)} \frac{dT(R)}{dR} \Big|_{R=a}$$

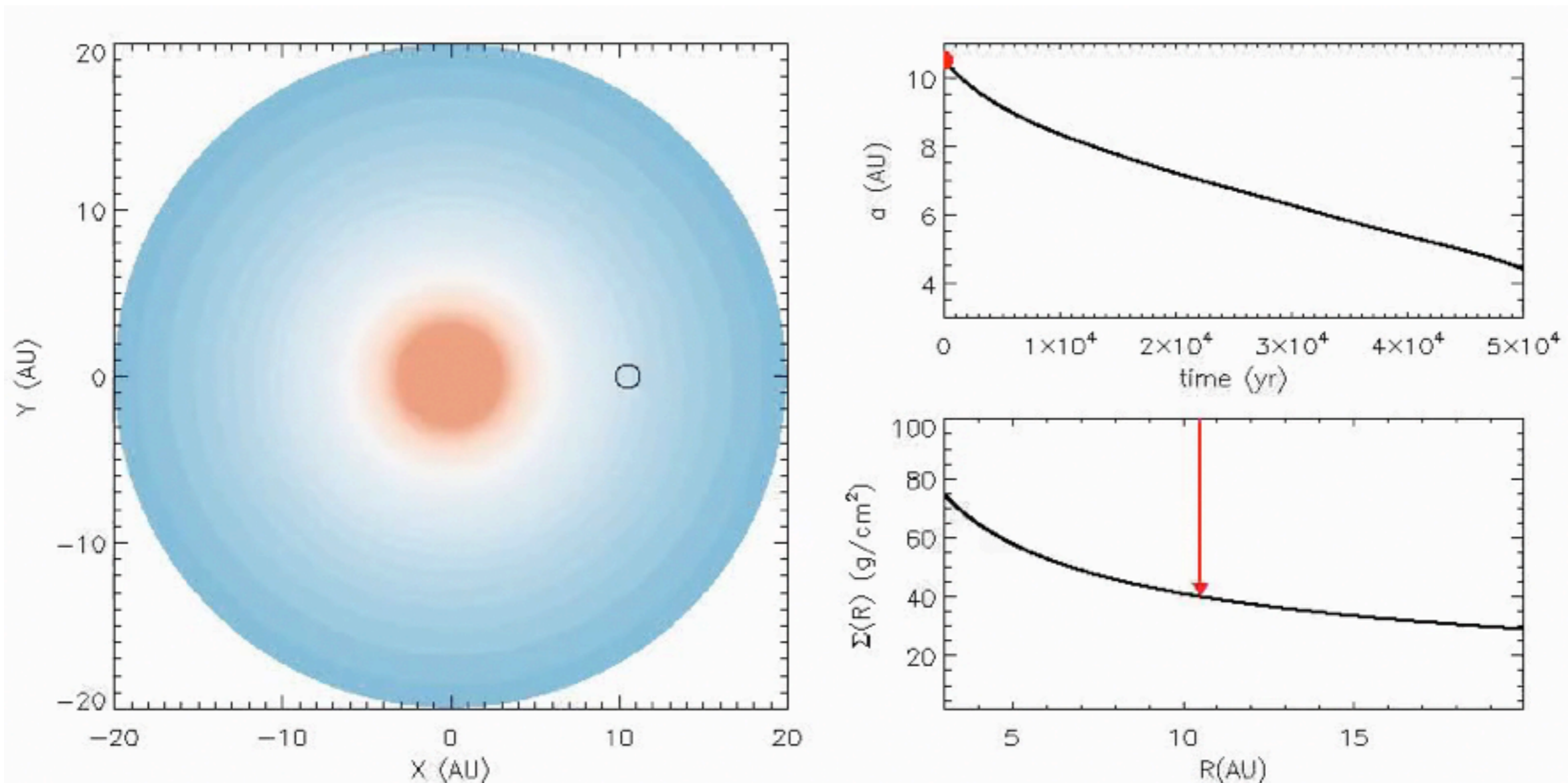

3. MIGRÁCIÓ A PROTOPLANETÁRIS KORONGBAN

- Migráció protoplanetáris korongban

II. típusú migráció

$$\frac{da}{dt} = -\frac{3\nu(R)}{2a}, \quad \nu(R) = \alpha \frac{c_s^2(R)}{\Omega(R)}, \quad c_s(R) = \Omega(R)H(R)$$

4. DEAD ZONE A KORONGBAN → ÖRVÉNYKÉPZŐDÉS

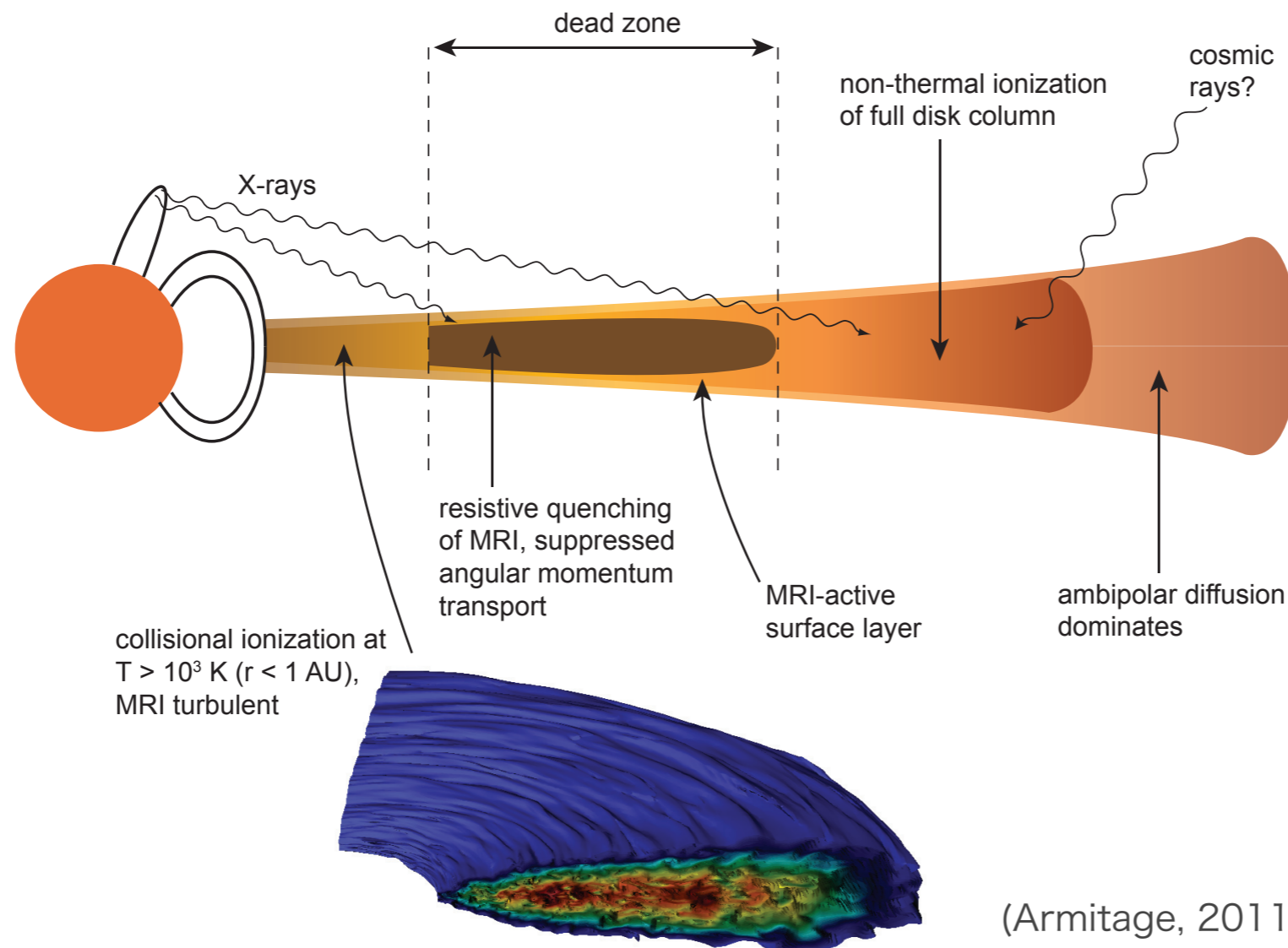
- Nem akkretáló zóna, “dead zone”

Akkreciót a viszkozitás okozza

Mágneses tér + turbulencia (MRI) → α -viszkozitás (Shakura & Sunyaev, 1973)

Ahol nincs ionizáció, ott csökken a viszkozitás

Ahol kicsi a viszkozitás → akkreció dead zone

4. DEAD ZONE A KORONGBAN → ÖRVÉNYKÉPZŐDÉS

- Nem akkretáló zóna, “dead zone”

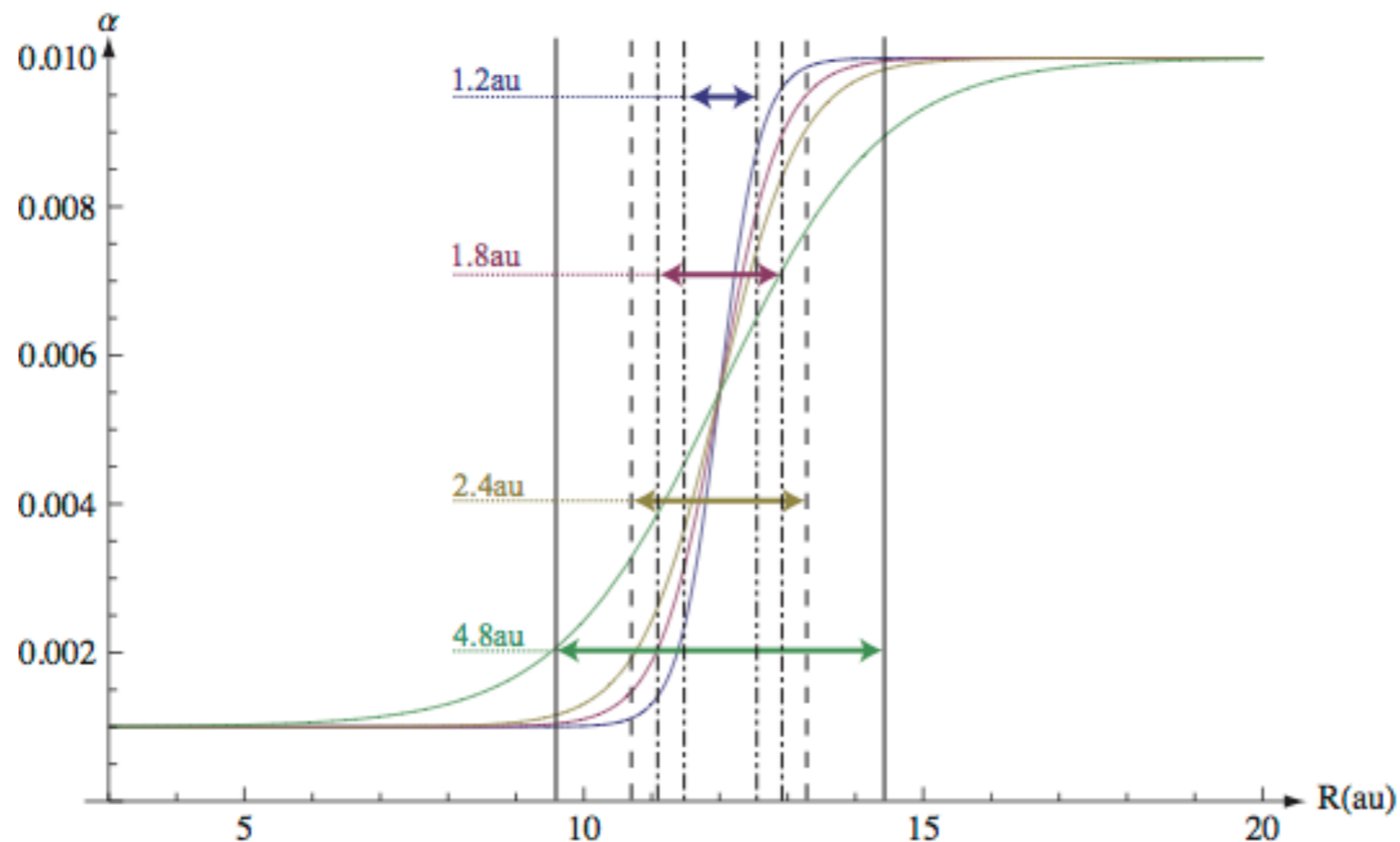
Akkreciót a viszkozitás okozza

Mágneses tér + turbulencia (MRI) → α -viszkozitás (Shakura & Sunyaev, 1973)

Ahol nincs ionizáció, ott csökken a viszkozitás

Ahol kicsi a viszkozitás → akkréciós dead zone

Viszkozitásredukció: “éles” átment ($\Delta R_{dze} < 2H_{dze}$) vagy “tompá” ($\Delta R_{dze} \geq 2H_{dze}$)

4. DEAD ZONE A KORONGBAN → ÖRVÉNYKÉPZŐDÉS

- Nagyskálájú örvények, “anticiklonok” fejlődése

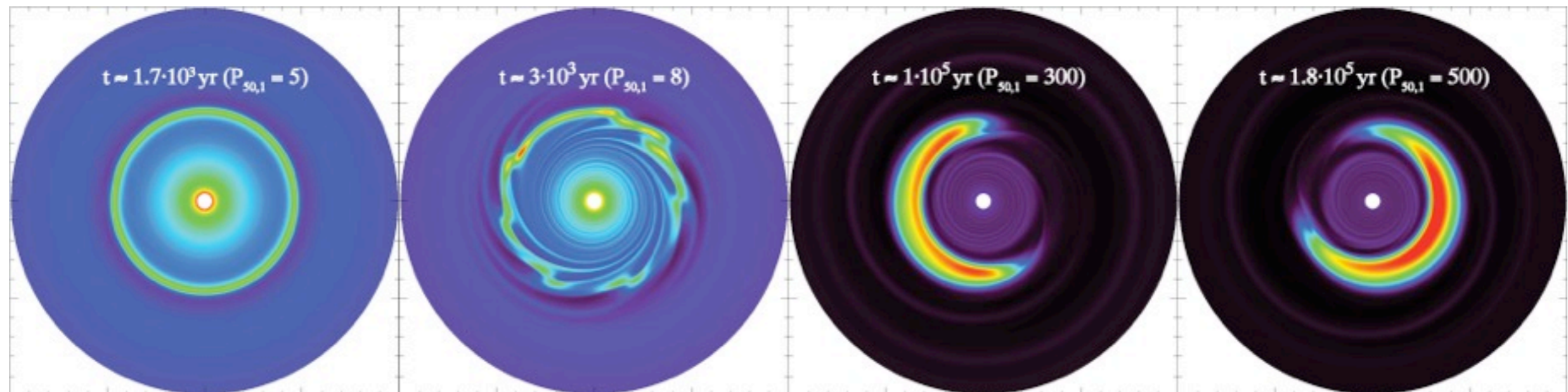
Rossby-instabilitás (Li et al. 2000)

1. Konstans ρ és p felületek nem párhuzamosak

$$\frac{1}{\rho^2} \nabla p \times \nabla \rho \neq 0$$

2. dead zone határán felgyülemlik az anyag $\rightarrow \nabla p \neq 0$
3. α -viszkozitás + perturbált $\alpha \rightarrow$ Rossby-örvény (hurrikánok, Jupiter vörös foltja)
4. nagyskálás ($m=1$ módus) anticiklonikus örvényképződés, ha $\Delta R_{dze} < 2H_{dze}$
5. aszimmetrikus “lópatkó” alakú korongok

Anticiklonok fejlődése a korongban (Regály et al., 2012)

4. DEAD ZONE A KORONGBAN → ÖRVÉNYKÉPZŐDÉS

- Nagyskálájú örvények, “anticiklonok” fejlődése

Rossby-instabilitás (Li et al. 2000)

1. Konstans ρ és p felületek nem párhuzamosak

$$\frac{1}{\rho^2} \nabla p \times \nabla \rho \neq 0$$

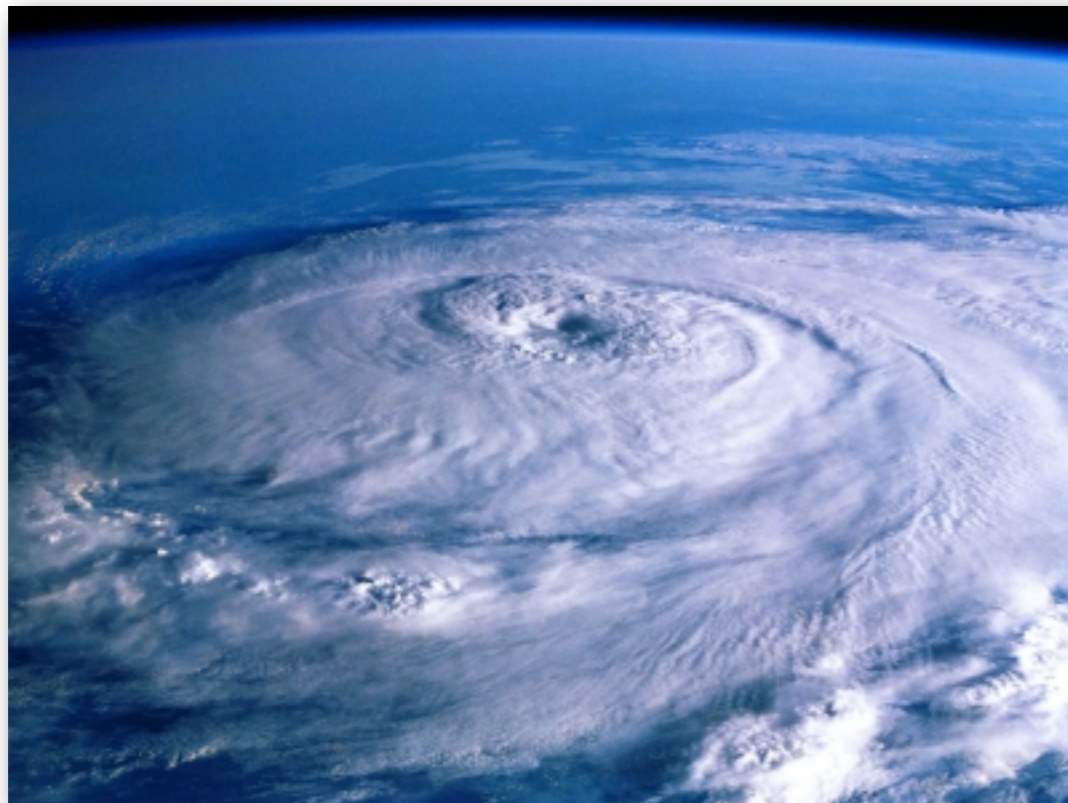
2. dead zone határán felgyűlemik az anyag $\rightarrow \nabla p \neq 0$

3. α -viszkozitás + perturbált $\alpha \rightarrow$ Rossby-örvény (hurrikánok, Jupiter vörös foltja)

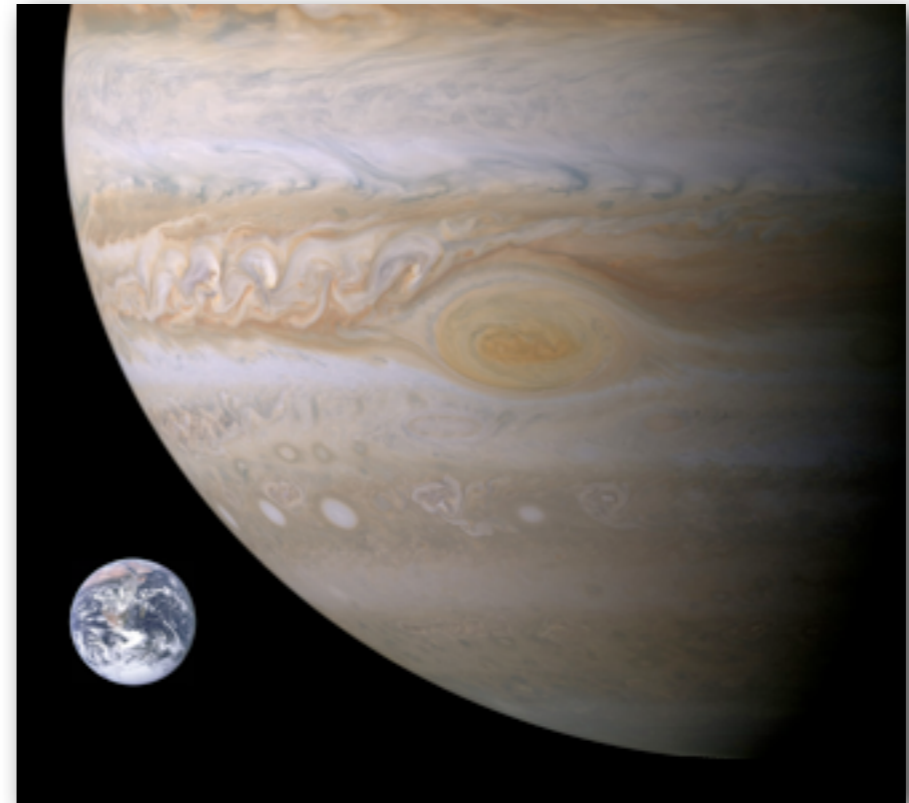
4. nagyskálás ($m=1$ módus) anticiklonikus örvényképződés, ha $\Delta R_{dze} < 2H_{dze}$

5. aszimmetrikus “lópatkó” alakú korongok

Hurrikán a Földön

Vörös “folt” a Jupiteren (>300 éves)

4. DEAD ZONE A KORONGBAN → ÖRVÉNYKÉPZŐDÉS

- Nagyskálájú örvények, “anticiklonok” fejlődése

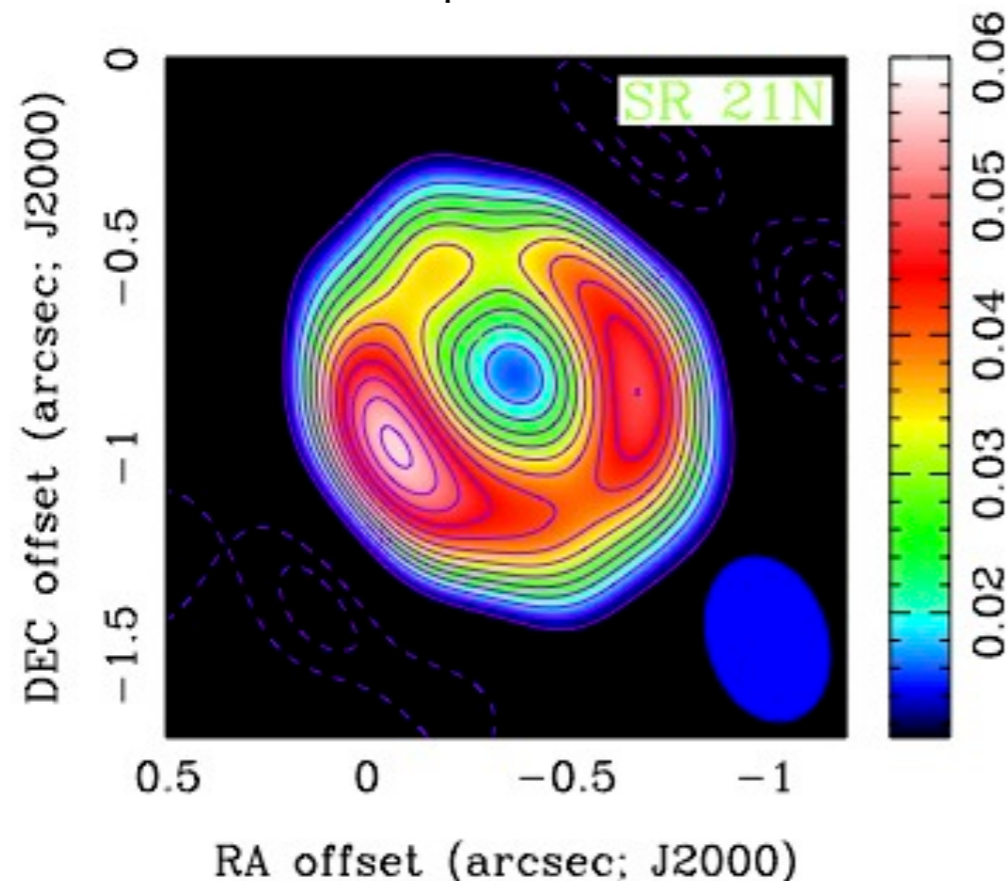
Rossby-instabilitás (Li et al. 2000)

1. Konstans ρ és p felületek nem párhuzamosak

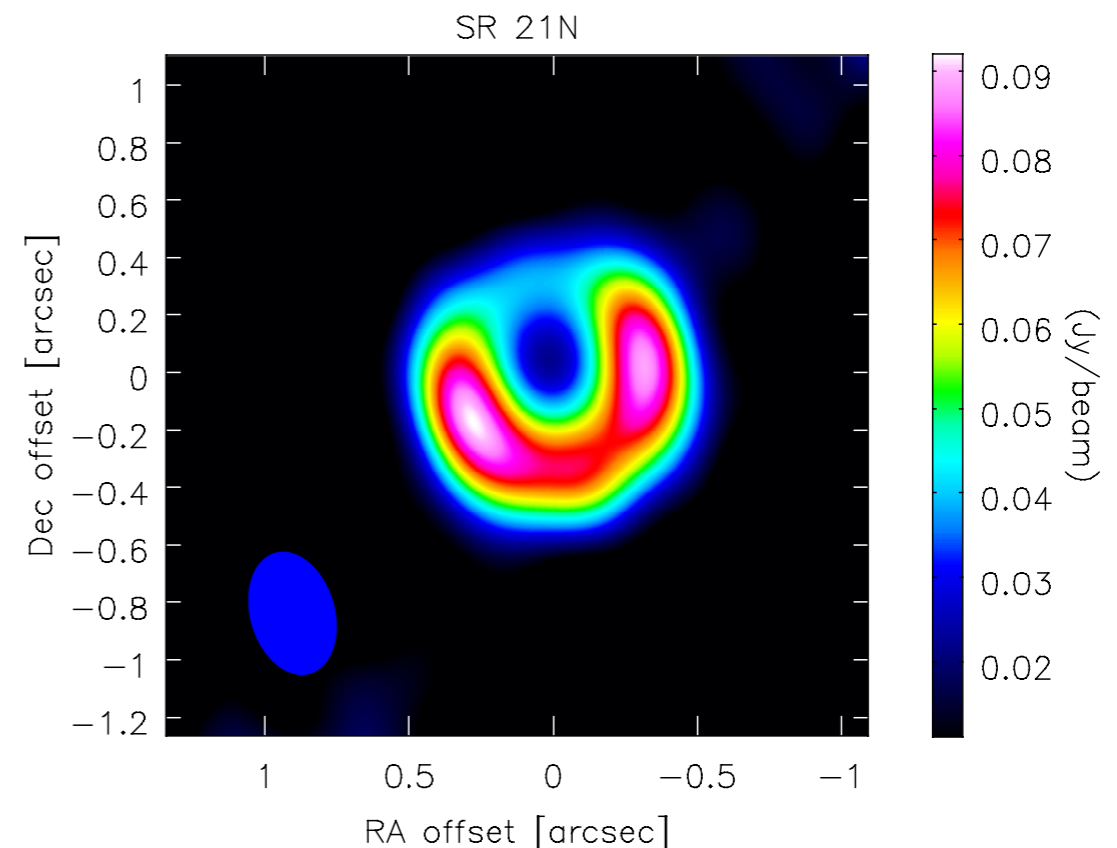
$$\frac{1}{\rho^2} \nabla p \times \nabla \rho \neq 0$$

2. dead zone határán felgyűlemik az anyag $\rightarrow \nabla p \neq 0$
3. α -viszkozitás + perturbált $\alpha \rightarrow$ Rossby-örvény (hurrikánok, Jupiter vörös foltja)
4. nagyskálás (m=1 módus) anticiklonikus örvényképződés, ha $\Delta R_{dze} < 2H_{dze}$
5. aszimmetrikus “lópatkó” alakú korongok

SR21 SMA-kép (Brown et al., 2009)

Szimulált kép (Regály et al., 2012)

4. DEAD ZONE A KORONGBAN → ÖRVÉNYKÉPZŐDÉS

- Nagyskálájú örvények, “anticiklonok” fejlődése

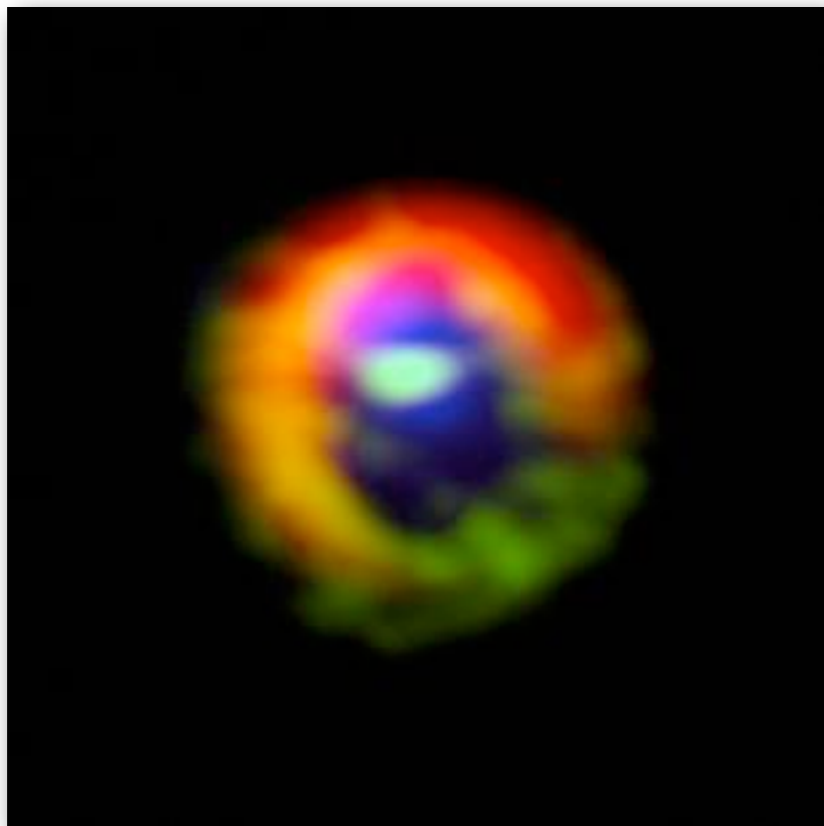
Rossby-instabilitás (Li et al. 2000)

1. Konstans ρ és p felületek nem párhuzamosak

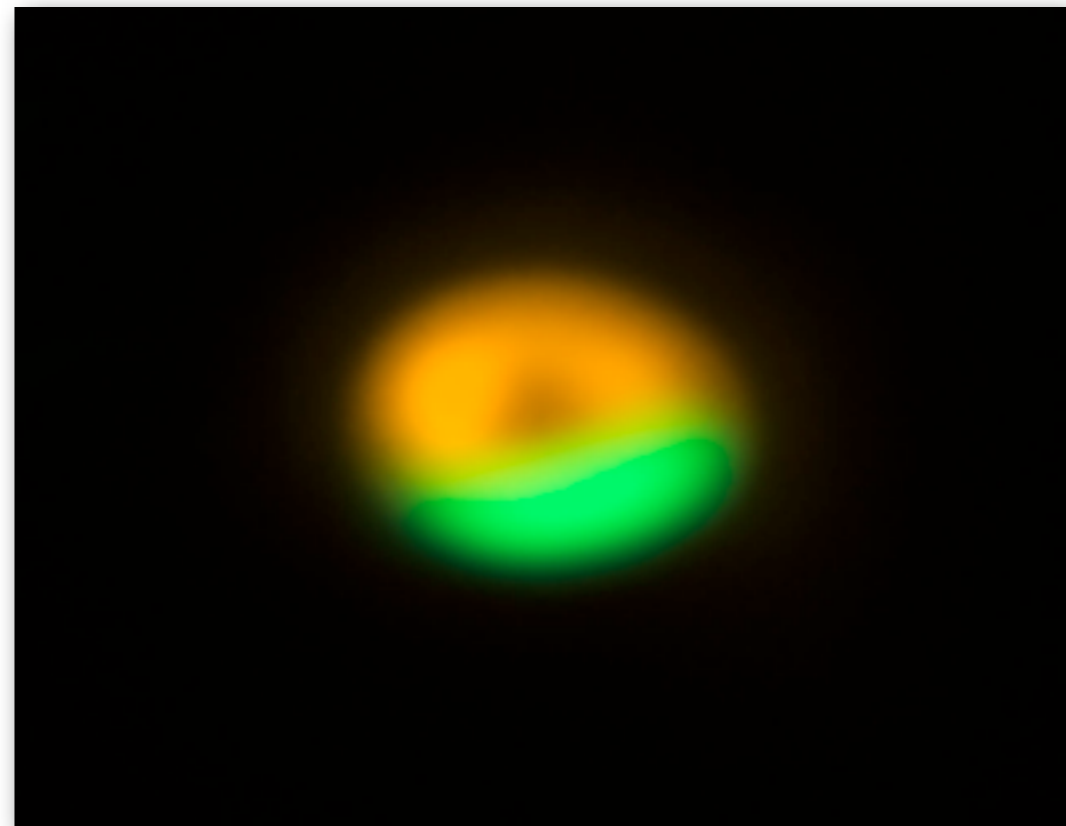
$$\frac{1}{\rho^2} \nabla p \times \nabla \rho \neq 0$$

2. dead zone határán felgyűlemik az anyag $\rightarrow \nabla p \neq 0$
3. α -viszkozitás + perturbált $\alpha \rightarrow$ Rossby-örvény (hurrikánok, Jupiter vörös foltja)
4. **nagyskálás (m=1 módus) anticiklonikus örvényképződés, ha $\Delta R_{dze} < 2H_{dze}$**
5. **aszimmetrikus “lópatkó” alakú korongok**

HD142527 (Casassus et al., 2013, Nature)

Oph IRS 48 (van der Marel et al., 2013, Science)

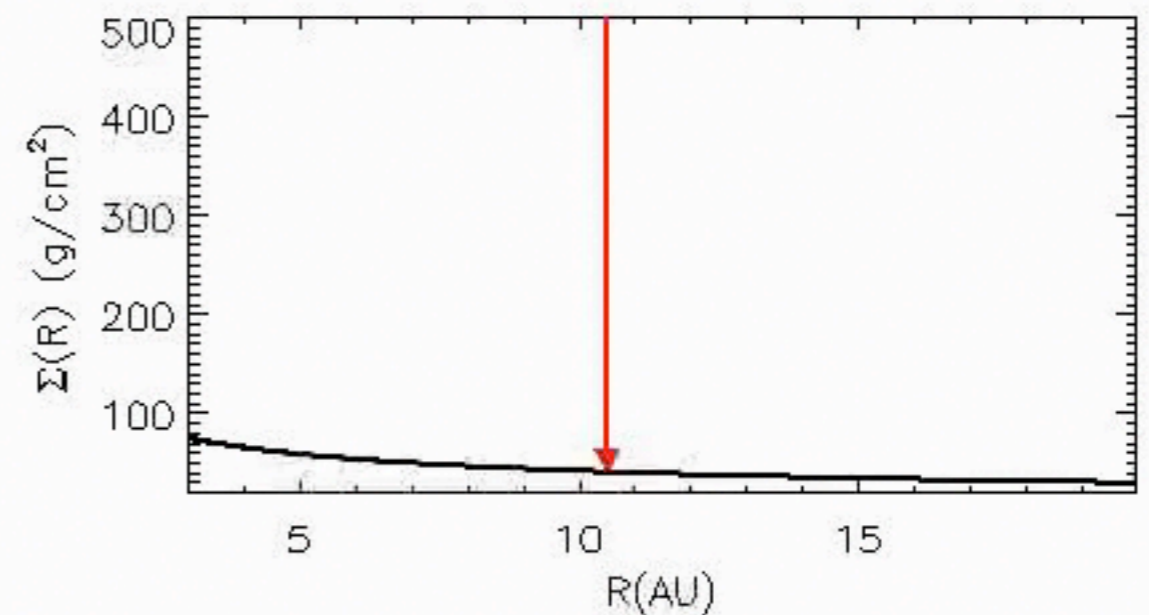
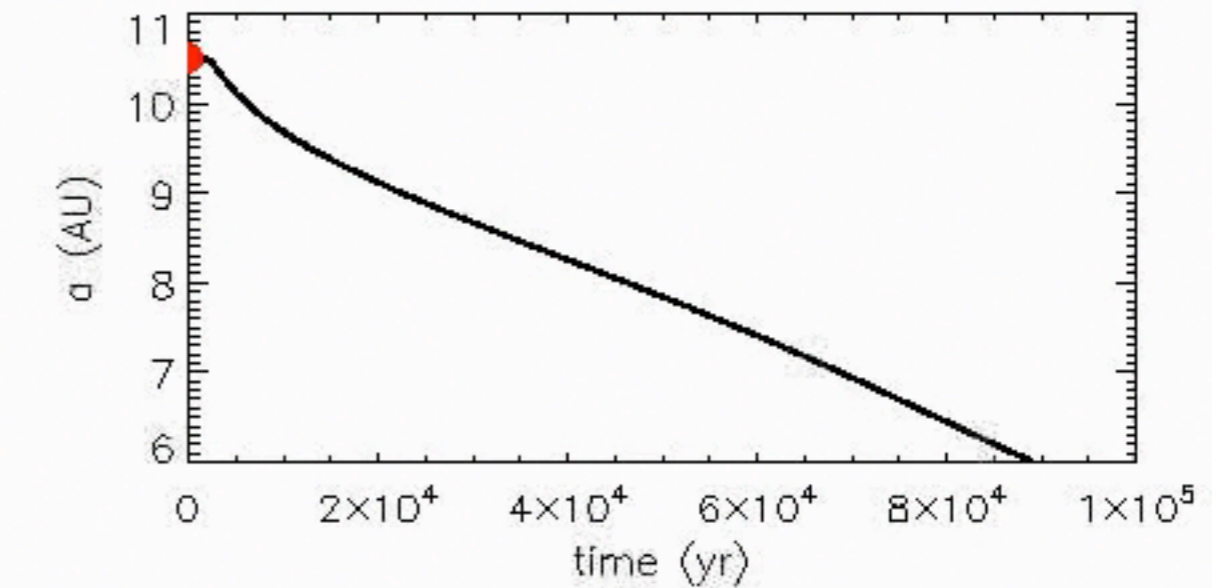
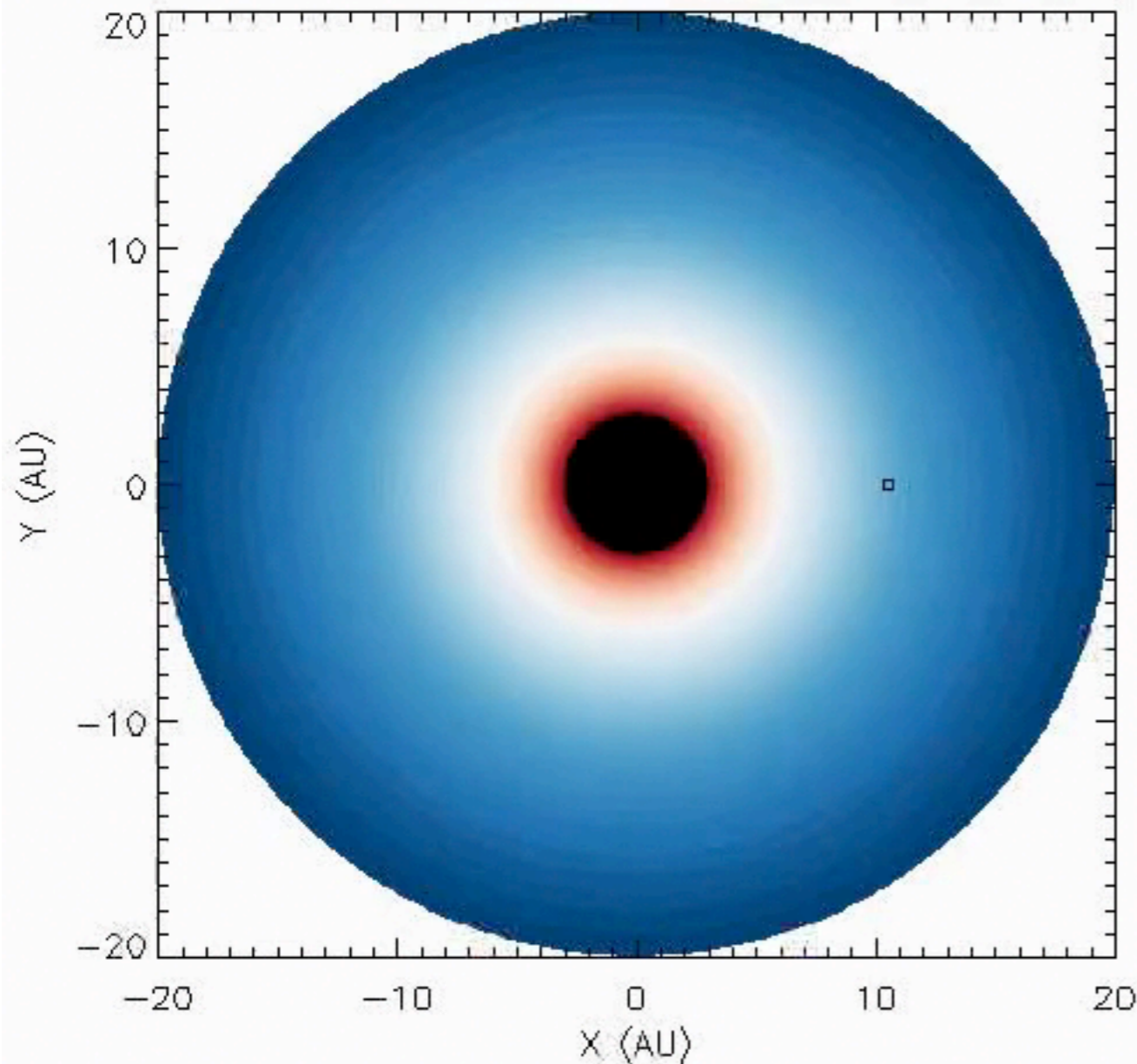

5. ÓRIÁSBOLYGÓ-MAG MIGRÁCIÓJA 2D-BEN

- Migráció vizsgálata 2D-ben, GFARGO-val

Nincs Rossby-instabilitás: $\Delta R_{dze} = 2H_{dze}$

$10M_{\oplus}$ bolygó migrációja (Regály et al., 2013)

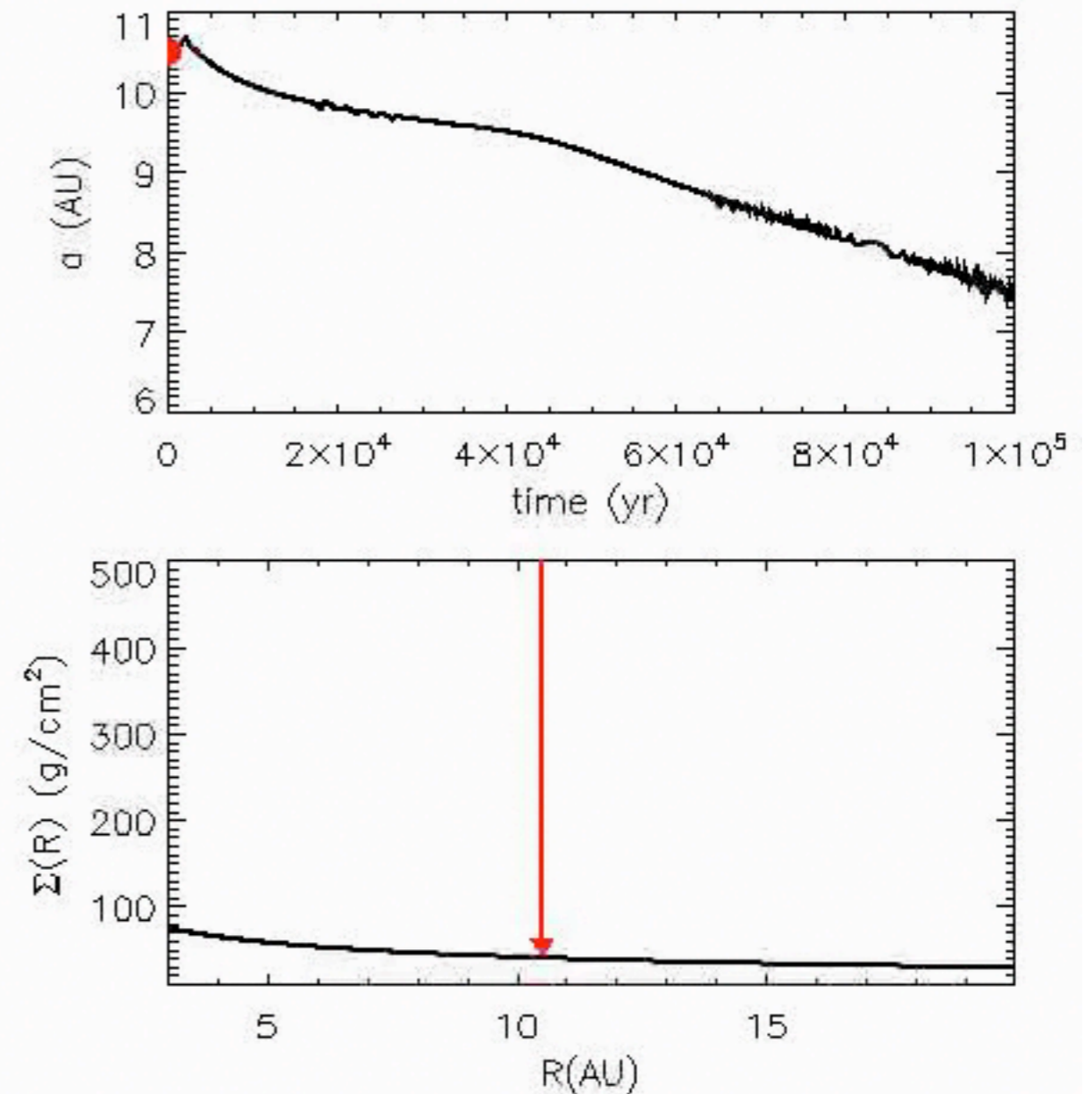
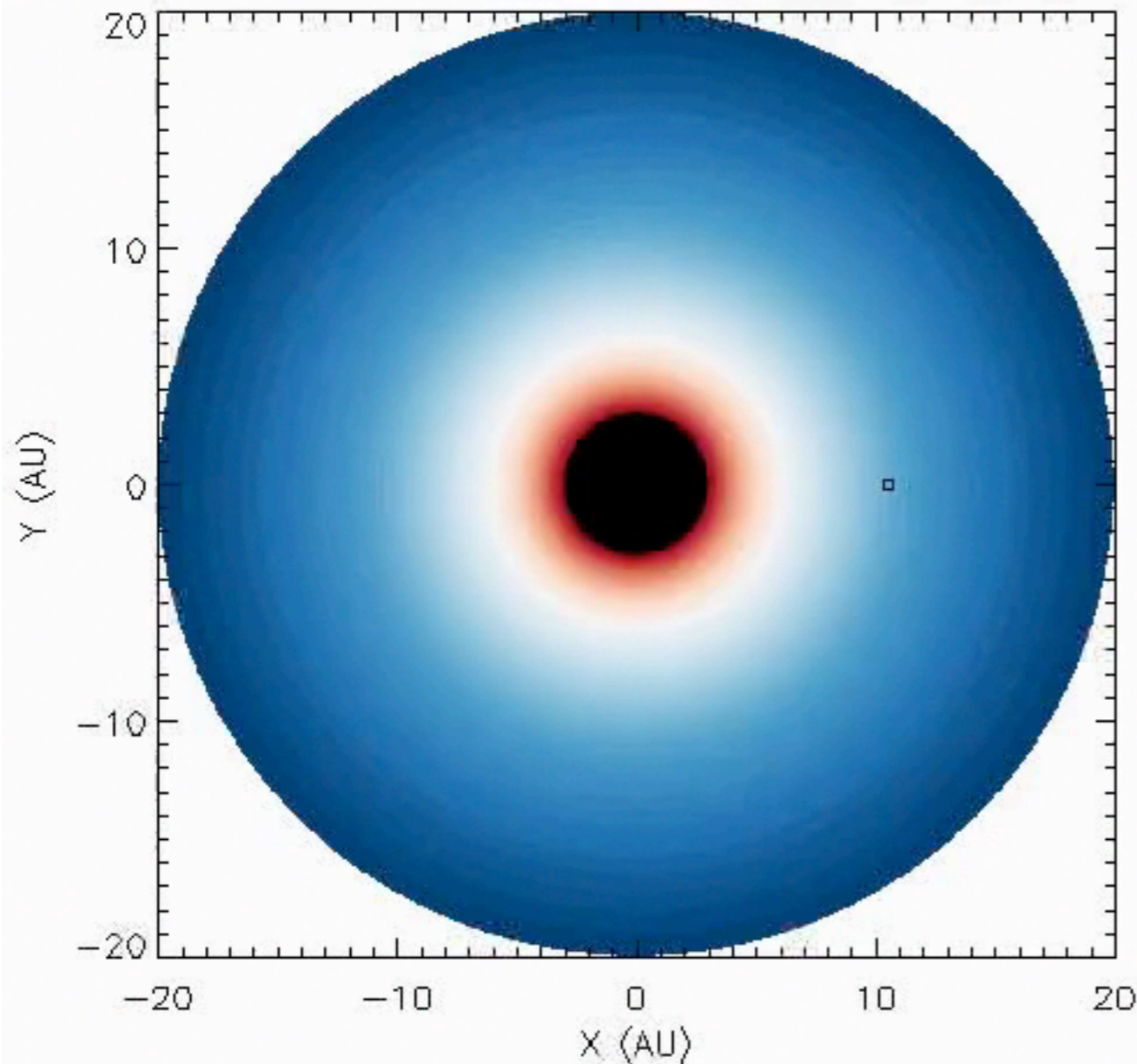

5. ÓRIÁSBOLYGÓ-MAG MIGRÁCIÓJA 2D-BEN

- Migráció vizsgálata 2D-ben, GFARGO-val

Van Rossby-instabilitás: $\Delta R_{dze} = 1.5H_{dze}$

$10M_{\oplus}$ bolygó átmeneti csapdázódása (Regály et al., 2013)

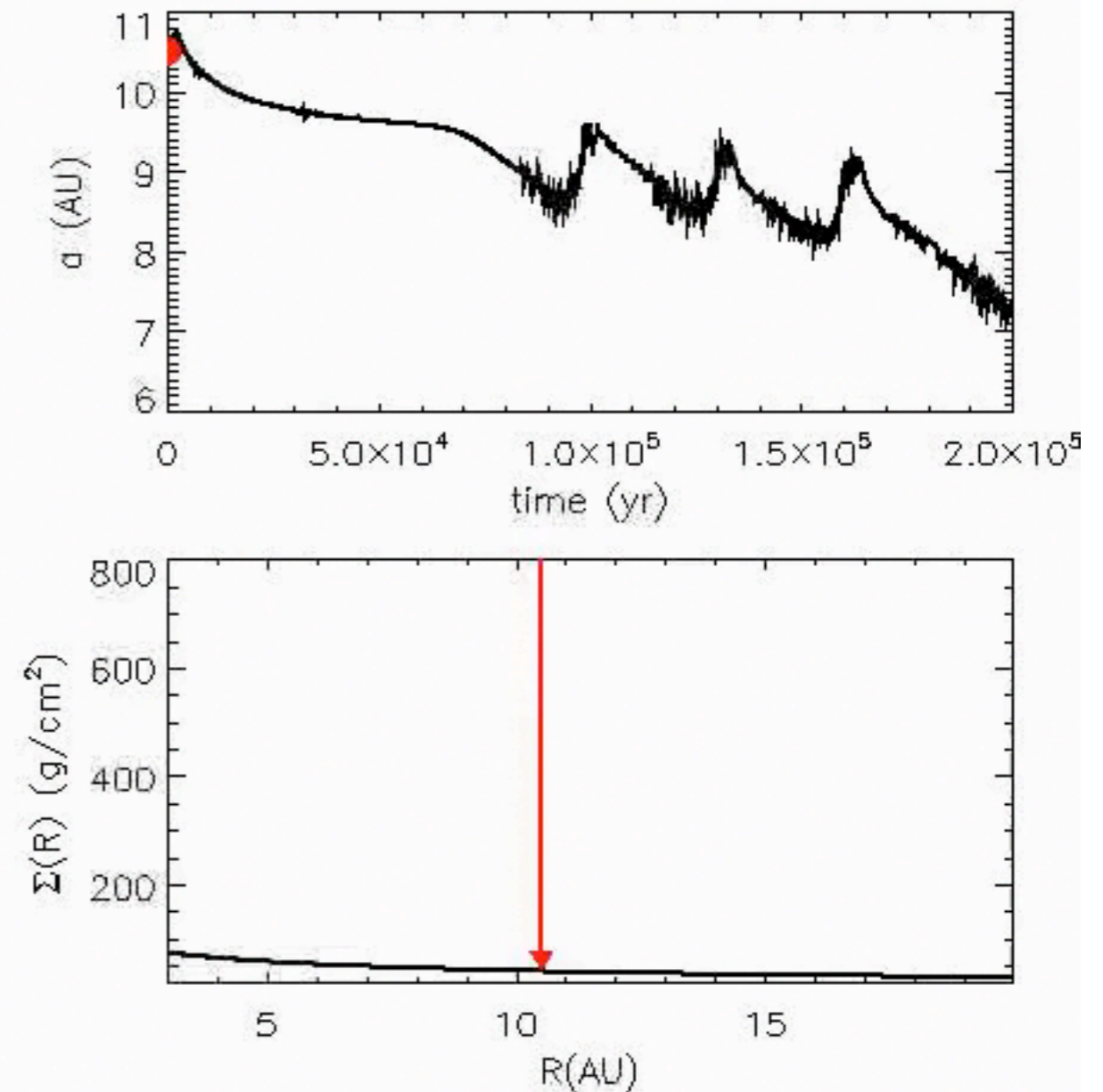
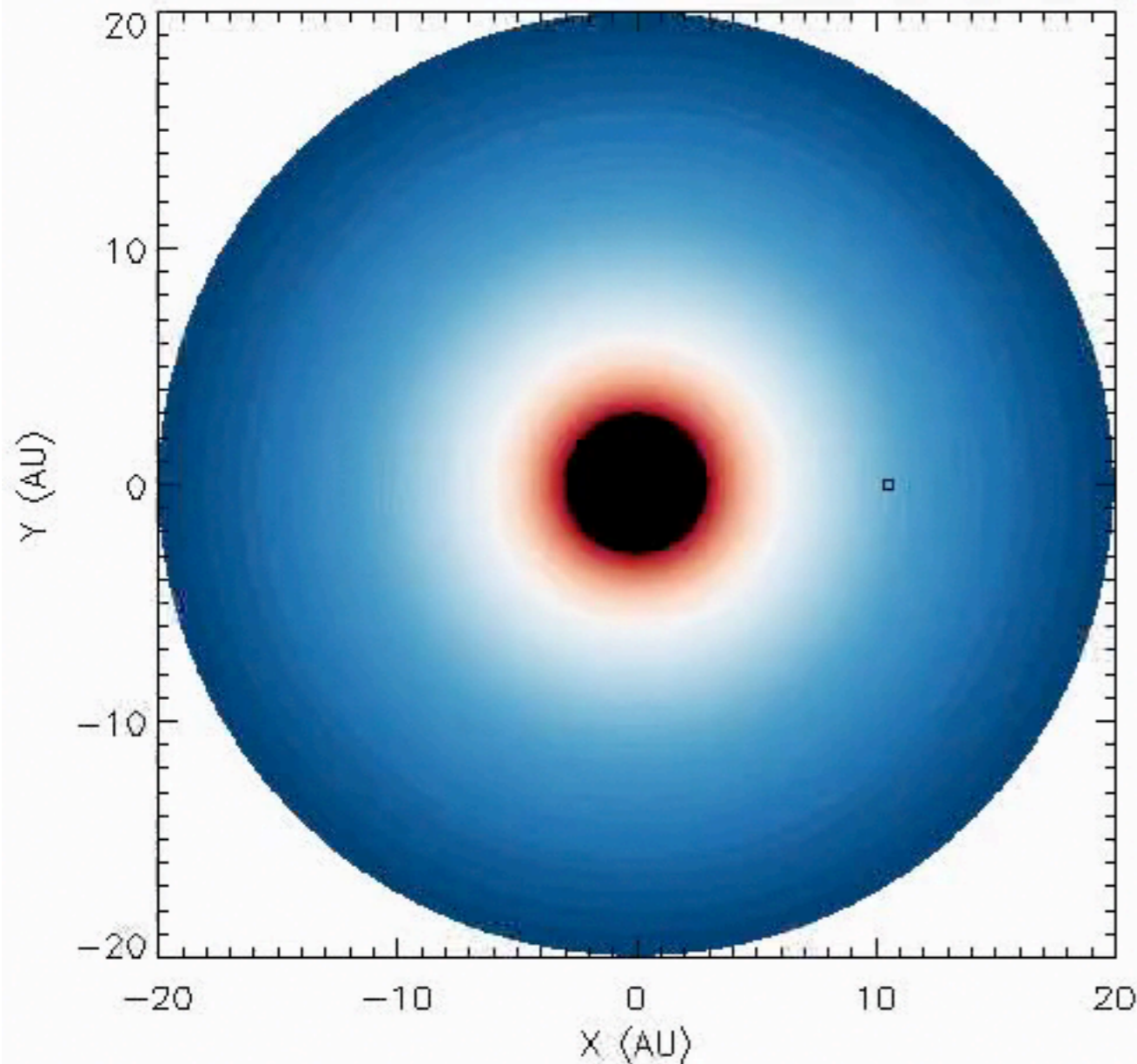

5. ÓRIÁSBOLYGÓ-MAG MIGRÁCIÓJA 2D-BEN

- Migráció vizsgálata 2D-ben, GFARGO-val

Van Rossby-instabilitás: $\Delta R_{dze} = 1.3H_{dze}$

$10M_{\oplus}$ bolygó átmeneti csapdázódása (Regály et al., 2013)

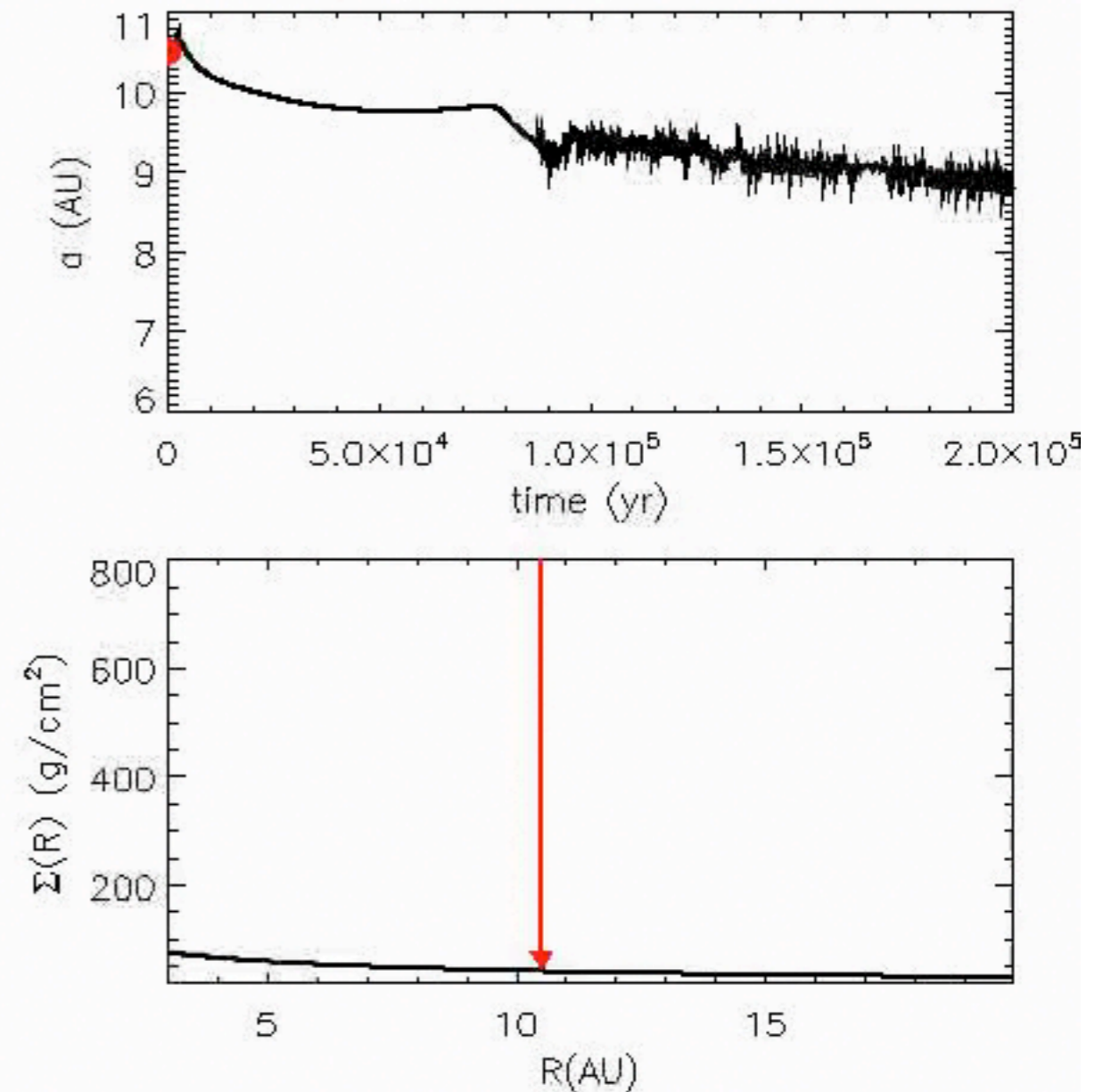
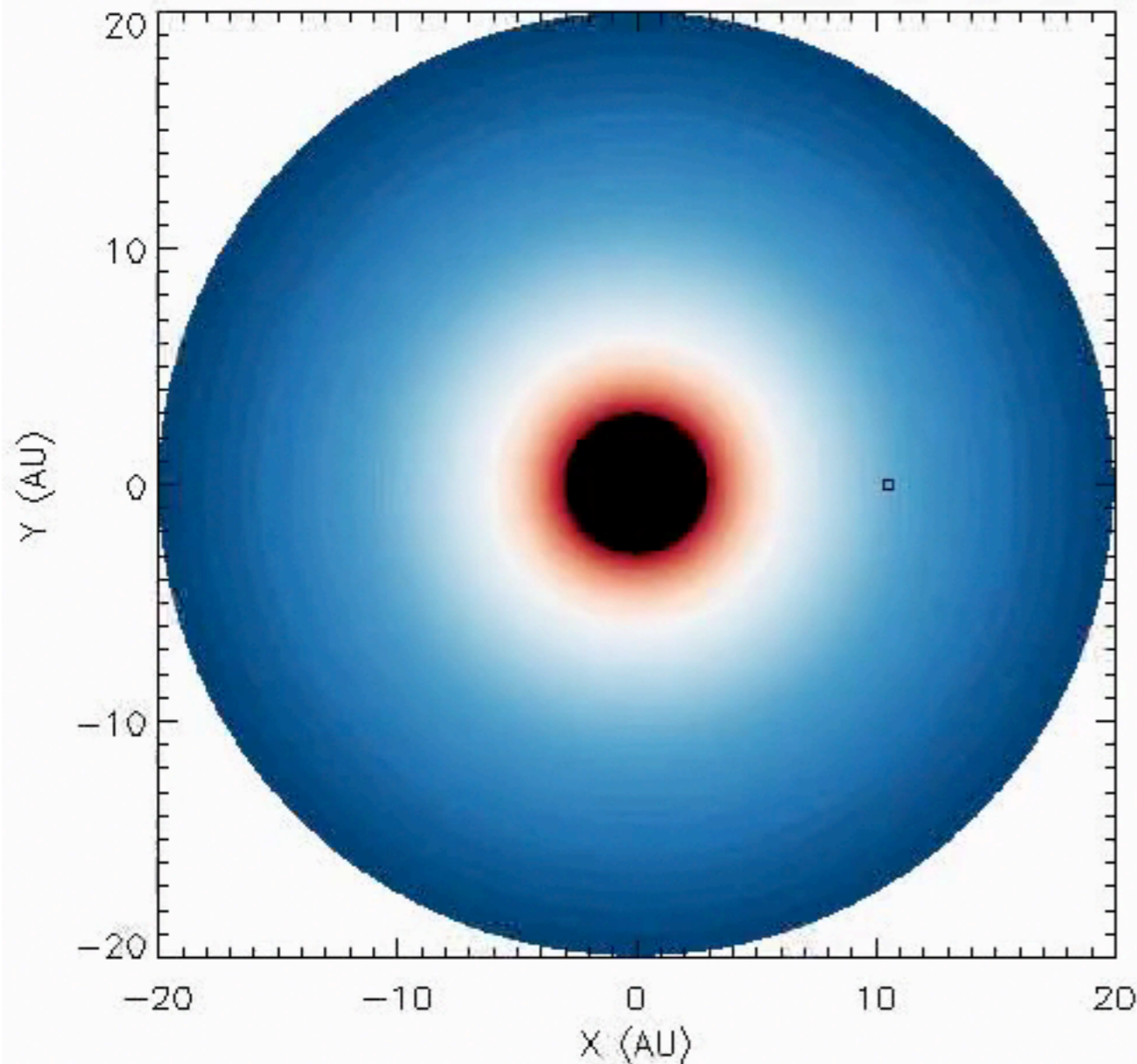

5. ÓRIÁSBOLYGÓ-MAG MIGRÁCIÓJA 2D-BEN

- Migráció vizsgálata 2D-ben, GFARGO-val

Van Rossby-instabilitás: $\Delta R_{dze} = 1H_{dze}$

$10M_{\oplus}$ bolygó csapdázódása (Regály et al., 2013)

6. KONKLÚZIÓK

Ha **nincs** Rossby-instabilitás, széles dead zone edge, $\Delta R_{dze} \geq 2H_{dze}$

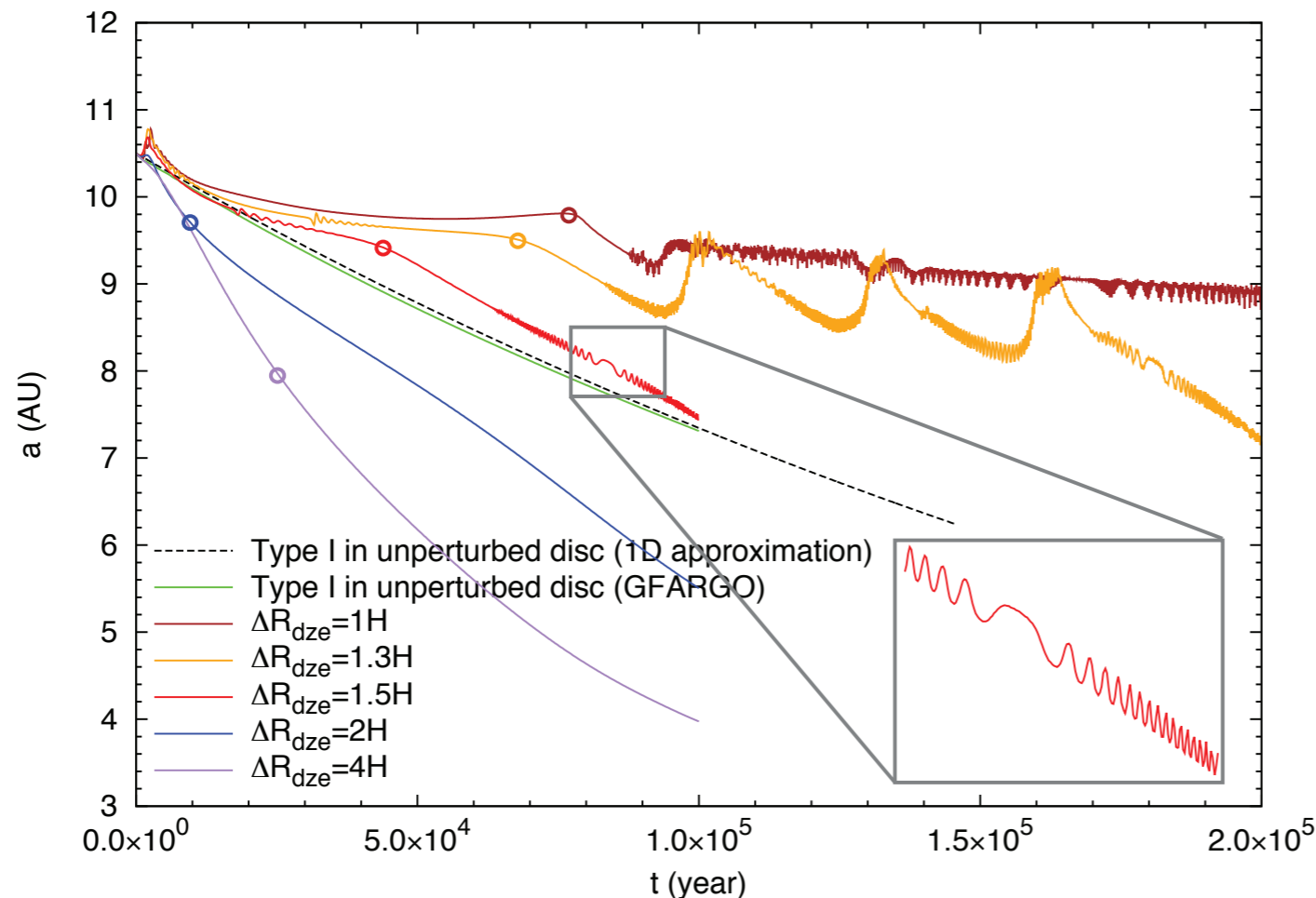
1. nincs migrációs csapda
2. a migráció gyorsabb, mint a klasszikus I-tip. migrációban

Ha **van** Rossby-instabilitás, vékony dead zone edge, $1H_{dze} \leq \Delta R_{dze} \leq 1.5H_{dze}$

3. csak temporális csapda (kidobódáskor átmenetileg megszűnik az örvény)
4. ismétlődő befogás és kidobódás, kis amplitúdóval oscillál a bolygópálya

Ha **van** Rossby-instabilitás, extrém vékony dead zone edge, $\Delta R_{dze} \leq 1H_{dze}$

5. 200 ezer évig a csapdában marad az órisásbolygó-mag, kis amplitúdóval oscillál a bolygópálya

(Regály et al., 2013)